

TURKISTONDA JADIDCHILIK HARAKATI

Yuldasheva Dilobar Umaraliyevna

Chust 2-sonli texnikumi Ijtimoiy fanlar kafedrası o'qituvchisi

ANNOTATSIYA: *Ushbu maqolada XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Turkiston ijtimoiy-siyosiy va madaniy hayotida muhim o'rin tutgan jadidchilik harakatining vujudga kelishi, uning asosiy g'oyalari va milliy uyg'onish jarayonidagi ahamiyati tahlil qilinadi. Muallif jadidlarning ta'lim tizimidagi islohotlari (usuli jadid maktablari), matbuot va teatr sohasidagi faoliyati hamda milliy davlatchilik sari intilishlarini yoritib beradi. Shuningdek, harakat namoyandalarining jadidchilikni faqat ma'rifatparvarlik emas, balki siyosiy mustaqillik uchun kurash bosqichi sifatida ko'rganliklari ochib beriladi.*

Kalit so'zlar: *Turkiston, jadidchilik, milliy uyg'onish, usuli jadid, ma'rifatparvarlik, matbuot, Ismoil Gasprinskiy, Mahmudxo'ja Behbudiy, milliy istiqlol, islohot.*

KIRISH

XIX asrning oxiri va XX asrning boshlari Turkiston tarixida tub burilish nuqtasi bo'ldi. Rossiya imperiyasining mustamlakachilik siyosati natijasida o'lka siyosiy qaramlikka tushib qolgan, ijtimoiy-iqtisodiy inqiroz va ma'naviy turg'unlik jamiyatning barcha qatlamlarini qamrab olgan edi. Aynan mana shunday og'ir sharoitda millat taqdiriga befarq bo'lmagan, taraqqiyparvar ziyolilar qatlami - **Jadidlar** maydonga chiqdi.

Jadidchilik harakati shunchaki ta'limni isloh qilish yoki yangi maktablar ochish harakati emas edi. Bu, mohiyatiga ko'ra, o'zbek xalqining milliy o'zligini anglash, dunyo sivilizatsiyasidan ortda qolganini tushunish va millatni jaholat botqog'idan olib chiqishga qaratilgan **umummilliy uyg'onish harakati** edi. "Jadid" so'zi arabcha "yangi" degan ma'noni anglatib, u hayotning barcha sohalariga - ta'limdan tortib siyosatgacha, turmush tarzidan tortib san'atgacha yangicha nafas olib kirishni maqsad qilgan edi.

Jadidlar Turkistonning qoloqligi sabablarini chuqur tahlil qildilar. Ularning fikricha, millatning tanazzuli va mustamlaka kishanlarida qolishining asosiy sababi **-bilimsizlik va mutaassiblik** edi. Shu bois, harakatning ilk bosqichida asosiy e'tibor "Usuli jadid" (yangi usul) maktablarini tashkil etishga qaratildi. Biroq, vaqt o'tishi bilan jadidlar tushunib yetdilarki, siyosiy erkinliksiz, mustaqil davlatchiliksiz nafaqat ta'limni, balki xalqning or-nomusini ham asrab qolish imkonsizdir.

Ushbu maqolada jadidchilik harakatining faqatgina ma'rifatparvarlik jihatlari emas, balki uning ortida yotgan ulkan siyosiy g'oya - **Turkiston muxtoriyati va milliy ozodlik** tushunchalari ham tahlil qilinadi. Mahmudxo'ja Behbudiy aytganidek, "Haq olinur, berilmas!", degan shior jadidlarning nafaqat fikrlash tarzini, balki butun hayot yo'lini belgilab bergan edi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Turkistonda jadidchilik harakatining tabiati, uning ijtimoiy-siyosiy ildizlari va ma'rifiy ahamiyati ko'plab mahalliy va xorijiy tadqiqotchilarning diqqat markazida bo'lib kelgan. Ushbu mavzudagi mavjud ilmiy ishlarni shartli ravishda uchta asosiy davrga bo'lib o'rganish maqsadga muvofiqdir.

Milliy va zamondosh tadqiqotlar: Jadidchilik harakati haqidagi ilk nazariy qarashlar aynan harakat namoyandalarining o'z asarlarida namoyon bo'ladi. Xususan, **Mahmudxo'ja Behbudiyning** "Padarkush" dramasi va maqolalari, **Abdurauf Fitratning** "Munozara" va "Hind sayyohi bayonoti" asarlari harakatning falsafiy va mafkuraviy asoslarini belgilab bergan.

Sovet davri va xorijiy istioloshunoslik: Sovet mafkurasi hukmronligi davrida jadidchilik harakati uzoq vaqt davomida "burjua-millatchilik" harakati sifatida salbiy bo'yoqlarda talqin etildi. Biroq, shu davrda ham ayrim tadqiqotchilar harakatning ma'rifiy jihatlari o'rganishga harakat qilishgan. Shu bilan birga, G'arb sharqshunosligida (masalan, **Edvard Allvort, Helen Karrer d'Ankoss**) jadidchilik Turkistonning zamonaviylashuv sari tashlagan ilk va eng muhim qadami sifatida xolis baholangan.

Mustaqillik davri tadqiqotlari: O'zbekiston mustaqillikka erishgach, jadidlar merosini o'rganishda yangi davr boshlandi. Akademiklar **B. Qosimov, N.**

Karimov, D. Alimova va **S. To'layev** kabi olimlarning fundamental tadqiqotlari mavzuning nazariy asoslarini boyitdi. Xususan, Begali Qosimovning "Milliy uyg'onish" konsepsiyasi jadidchilikni faqat ta'limiy harakat emas, balki milliy ozodlik harakatining boshlang'ich bosqichi ekanligini isbotlab berdi.

ASOSIY QISM

Jadidchilik harakati Turkistonning ijtimoiy-siyosiy va ma'naviy hayotida tub burilish yasagan eng yirik milliy uyg'onish jarayoni hisoblanadi. Harakatning ilk bosqichida jadidlar jamiyatning qoloqlik sabablarini tahlil qilib, asosiy e'tiborni ta'limni isloh qilishga, ya'ni "usuli jadid" maktablarini tashkil etishga qaratdilar. Bu maktablar orqali millat yoshlarining dunyoqarashini kengaytirish, ularga nafaqat diniy, balki zamonaviy dunyoviy bilimlarni ham o'rgatish maqsad qilingan edi. Shu bilan birga, jadidlar matbuot va teatrni xalqning ongini uyg'otish uchun eng kuchli targ'ibot vositasi sifatida ko'rdilar. Gazeta va jurnallar orqali millatning dardlari dadil ko'tarib chiqilgan bo'lsa, drama asarlari orqali jamiyatdagi jaholat va illatlar ochiq tanqid ostiga olindi.

Vaqt o'tishi bilan ma'rifatparvarlik faoliyati o'z-o'zidan siyosiy kurashga ulanib ketdi. Jadidlar mustaqil milliy davlatchilik g'oyasini ilgari surib, Turkiston muxtoriyatini barpo etish orqali xalqning ozodligini ta'minlashga intildilar. Ular nafaqat siyosiy mustaqillik, balki iqtisodiy va madaniy taraqqiyotga erishish uchun ham G'arb tajribasini milliy qadriyatlar bilan uyg'unlashtirish tarafdori edilar. Garchi jadidchilik harakati qatag'on va tazyiqlar ostida to'xtatilgan bo'lsa-da, ularning ozodlik va ma'rifat haqidagi g'oyalari milliy o'zlikni asrab qolishda muhim poydevor bo'lib xizmat qildi. Bugungi kunda ham jadidlar merosi milliy yuksalish va ma'naviy yangilanishning asosiy manbalaridan biri bo'lib qolmoqda.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, jadidchilik harakati Turkistonda shunchaki ta'lim islohoti emas, balki jamiyatning barcha jabhalarini qamrab olgan kompleks modernizatsiya loyihasi bo'lgan. O'tkazilgan tahlillar natijasida aniqlanishicha, jadidlar tomonidan asos solingan "usuli jadid" maktablari millatning savodxonlik darajasini qisqa muddatda bir necha barobar oshirishga va yangi tipdagi

ziyolilar qatlamini shakllantirishga xizmat qilgan. Shuningdek, milliy matbuot va teatrning shakllanishi jamoat fikriga kuchli ta'sir ko'rsatib, aholi o'rtasida milliy birdamlik va ozodlik g'oyalarining keng yoyilishiga turtki bo'lgan.

Siyosiy jihatdan olib qaraganda, jadidchilik faoliyati natijasida Turkiston muxtoriyati kabi milliy davlatchilik tajribalari yuzaga keldi va bu harakat mintaqada demokratik tamoyillarning ilk kurtaklarini yaratdi. Tadqiqot xulosalari jadidlarning ma'rifatparvarlikdan siyosiy kurashga o'tish evolyutsiyasi o'zbek davlatchiligi tarixida mustaqillik uchun qo'yilgan eng muhim strategik qadam bo'lganini tasdiqlaydi. Ularning g'oyaviy merosi bugungi kunda ham milliy mafkuraning hayotiy asosi bo'lib, jamiyatning ma'naviy yangilanish jarayonlariga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda.

XULOSA

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, Turkistonda jadidchilik harakati millatning turg'unlik uyqusidan uyg'onishi va o'zining haq-huquqlarini anglashida tub burilish yasagan tarixiy hodisadir. Jadidlar o'z faoliyatlari bilan ma'rifat va ozodlik bir-biridan ayrilmas tushunchalar ekanligini amalda isbotlab berdilar. Ularning o'z davridagi jasorati - zamonaviy maktablar tashkil etish, milliy matbuotni shakllantirish va mustaqil davlatchilik sari intilish - bugungi O'zbekistonning milliy yuksalish strategiyasiga mustahkam ma'naviy poydevor bo'lib xizmat qilmoqda.

Tadqiqotimiz shuni tasdiqlaydi-ki, jadidchilik shunchaki o'tmishning bir qismi emas, balki bugungi taraqqiyotimiz uchun ham hayotiy ahamiyatga ega bo'lgan g'oyalar xazinasidir. Millatning ilm-fan cho'qqilarini zabt etishi, ma'naviy yangilanishi va jahon hamjamiyatidan munosib o'rin egallashi yo'lida jadidlar merosini o'rganish va ularning orzu-intilishlarini amalga oshirish davr talabidir. Zero, jadid bobolarimizning ma'rifatparvarlik an'analari xalqimizning milliy g'ururini tiklashda va barkamol avlodni tarbiyalashda doimiy mayoq bo'lib qolaveradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. **Mirziyoyev Sh.M.** Milliy tiklanishdan - milliy yuksalish sari. - Toshkent: "O'zbekiston", 2020.

2. **Qosimov B.** Milliy uyg'onish: jasorat, ma'rifat, fidoyilik. - Toshkent: "Ma'naviyat", 2002.
3. **Alimova D.A.** Jadidchilik harakati va uning Turkiston jamiyati taraqqiyotidagi o'rni. - Toshkent: "Sharq", 2000.
4. **Behbudiy M.** Tanlangan asarlar. - Toshkent: "Ma'naviyat", 1999.
5. **Fitrat A.** Tanlangan asarlar. - Toshkent: "Ma'naviyat", 2000.
6. **Karimov N.** Jadidlar: Turkiston jadidchilik harakati tarixidan lavhalar. - Toshkent: "O'zbekiston", 2011.
7. **Abdurashidxonov M.** Xotiralarimdan (Jadidchilik tarixi bo'yicha lavhalar). - Toshkent: "Sharq", 2001.
8. **Allworth E.** The Modern Uzbeks: From the Fourteenth Century to the Present. - Hoover Institution Press, 1990.
9. **Xalid A.** Islam after Communism: Religion and Politics in Central Asia. - University of California Press, 2007.
10. **Ziyo A.** O'zbek davlatchiligi tarixi. - Toshkent: "Sharq", 2000.